

ORAȘUL BUCUREȘTI, CENTRU DE SPRIJIN AL MIȘCĂRII DE ELIBERARE DIN BALCANI (1848—1912).

de **NICOLAE CIACHIR** și
GELCU MAKUTOVICI

În procesul complex al dezvoltării statelor din Balcani, problema relațiilor interbalcanice a constituit piatra de încercare a luptei comune pentru independență și suveranitate națională, a colaborării și prieteniei. Un climat politic favorabil relațiilor de bună vecinătate și ajutor reciproc a fost întotdeauna o necesitate imperioasă în înlăturarea barierelor și intoleranțelor ce le despărțeau. În acest sens vom căuta să aducem câteva date referitoare la felul în care orașul București a contribuit la sprijinirea luptei de eliberare a popoarelor din Balcani într-o etapă deosebit de importantă pentru cucerirea independenței de stat a unora din ele. Într-un interviu acordat televiziunii bulgare, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al P.C.R., arată : „Condițiile de dezvoltare istorică au făcut ca popoarele balcanice să fie animate de aspirații și idealuri comune în lupta împotriva cotropitorilor, pentru eliberare națională și socială, pentru unitate de stat și neatârănare”.¹⁾

Condițiile create pe teritoriul României mișcării de eliberare a popoarelor din Balcani, cu atât mai mult cu cât ele au avut o continuitate, au situat poporul nostru la rangul de prieten loial și desinteresat acestor popoare și de susținător al progresului în această parte a Europei.

În evul mediu popoarele din Balcani : bulgari, sîrbi, muntene-greni, greci, albanezi, au fost cotropite de Imperiul Otoman. Țările Române, deși au fost nevoite să recunoască suzeranitatea Porții Otomane, și să-i cedeze unele teritorii ca : Dobrogea, Giurgiu, Turnu, Brăila etc., totuși și-au păstrat o largă autonomie internă. Aflate în nordul Dunării, au fost mai ferite în fața expansiunii otomane, iar aici s-au refugiat mulți balcanici care au găsit azil și condiții prielnice să lupte pentru scuturarea jugului otoman.

---

¹⁾ *România Liberă*, 1966, nr. 6781, 5 august, p. 1.

În urma mișcării de eliberare a popoarelor din Balcani și a numeroaselor războaie purtate de marile puteri (în special Rusia) ca și a decăderii economice și politice a Imperiului Otoman, la începutul secolului al XIX-lea au loc schimbări în viața popoarelor din Balcani. Astfel, tratatul de la Adrianopol (1829) recunoaște autonomia administrativă a Greciei (care va deveni independentă în 1830), a Serbiei, Muntenegrului și a Țărilor Române. Turcii retrocedau Principatelor Române teritoriile aflate în nordul Dunării, iar suzeranitatea otomană se reducea la plata unui tribut, la confirmarea domnitorilor și interzicerea de a întreține relații diplomatice și a încheia tratate economice fără consimțământul Porții. Deci, drumul spre unire și independență era deschis.

Sub directa dominație se mai găseau: Albania, Bulgaria, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, sangeacul Novi-Bazar, părți din Serbia Veche, părți din Epir, Tesalia, Cipru etc. Aceste regiuni subjugate, împinse de puternice necesități economice și politice, luptă pentru eliberarea lor națională.

La noi în țară, datorită așezării geografice și a conducerii binevoitoare a celor două Principate, s-au așezat în special bulgari, dar și un număr destul de mare de albanezi. Scăpau astfel de persecuțiile turcești și li se ofereau condiții mai bune ca să-și organizeze lupta în vederea emancipării naționale.²⁾

Pornind din Paris, din februarie 1848, valul revoluționar a cuprins Viena, Frankfurt, Pesta, Praga, Iași, București etc. „Începînd din 1789 — arăta F. Engels — hotarele revoluției înaintează neîncetat. Ultimele ei avantposturi au fost Varșovia, Debrețin și București”.³⁾

La 11 iunie 1848, masele populare din Țara Românească și în special din București, conduse de burghezie, au silit pe domnitorul Gh. Bibescu să semneze „constituția”, adică programul revoluționar de la Islaz, și să abdice.⁴⁾ Într-o corespondență trimisă din Constantinopol, la 23 iunie 1848, se arată că revoluția din București a produs o profundă senzație în capitala Imperiului Otoman și că aceste evenimente pot fi preludivul altor evenimente revoluționare care să se extindă și în Balcani.⁵⁾ Balcanicii stabiliți în Țara Românească, și în

²⁾ Pentru rolul orașului București în sud-estul Europei, pînă la perioada de care ne ocupăm, vezi Paul Cernovodeanu, *Bucarest. Important centre politique du sud-est européen à la fin du XVII-e siècle et au commencement du XVIII-e* în *Revue des études sud-est européennes*, tome IV — 1966, nr. 1—2, p. 147—167; vezi de asemenea atît pentru perioada anterioară cit și pentru secolul 19, lucrarea lui Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, 1963; pentru amănunte în legătură cu rolul maselor vezi studiul Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1961, 117 p.; vezi și *Istoria orașului București*, ed. Muzeul de istorie a orașului București, vol. I, 1965, p. 484.

³⁾ Marx-Engels, *Opere*, vol. 9, Buc., 1959, p. 35.

⁴⁾ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 556.

⁵⁾ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, Buc., 1902, p. 50.

special cei din București, mai ales bulgari și sirbi, au participat alături de români la revoluția din 1848.⁶⁾ La 7 august 1848, consulul Greciei era împuternicit să recunoască noul regim din partea guvernului său, și să declare la palatul locotenenței domnești din București „...profunda simpatie a nației elene pentru România, și fi considerăm ca pe niște frați”.⁷⁾

Evenimentele revoluționare din Țările Române ca și cele din cadrul Imperiului Habsburgic, au făcut să crească starea de spirit revoluționară din peninsula Balcanică, în sensul că în Albania se produc unele mișcări,⁸⁾ iar între Muntenegru, Hertegovina, Metohia și regiunile Albaniei de Nord se duc tratative în vederea unei acțiuni comune împotriva turcilor.⁹⁾

Istoricul iugoslav D. Djordjevici, arată că „Bulgaria nordică era sub puternica influență a mișcărilor revoluționare din Valahia din 1848”,¹⁰⁾ că în regiunea Vidin se creează o situație revoluționară, au loc mișcări în 1849, care „se transformă într-o mare insurecție în 1850”.¹¹⁾

Revoluția de la 1848 din Țara Românească, deși înfrântă „...a contribuit la dezvoltarea luptei revoluționare în răsăritul Europei, în special în Balcani”.¹²⁾

Pe plan extern, în vara anului 1853, ciocnirea de interese a marilor puteri europene, a dus la declanșarea războiului Crimeii, care a avut la bază războiul ruso-turc. Revoluționarii din Europa au sperat că vor putea folosi războiul ruso-turc pentru a-și dezvolta lupta lor revoluționară.

Dacă revoluționarii români vedeau în Rusia țaristă statul reacționar autocrat, care a pătruns cu trupe în 1848—49 atât în Moldova, cât și în Țara Românească și Transilvania și a înăbușit mișcărilor respective, popoarele din Balcani, în special poporul bulgar, care era lipsit complet de drepturi sub turci, vedeau în Rusia țaristă statul cu ajutorul căruia se puteau emancipa de sub turci. Astfel emigranții bulgari au creat „Eforia centrală din București” care avea ca sarcină să recruteze voluntari bulgari pentru războiul împotriva Turciei și să întrețină legături cu comandamentul rus (la 16/28 iulie 1853, sosea la București, generalul Gorceacov, comandantul șef al trupelor de ocupație din Țările Române).¹³⁾ Comandamentul rus a recurs la for-

⁶⁾ C. Velichi, *Participarea bulgarilor la revoluția burghezo-democratică din 1848 din Valahia* în volumul „Bălgarski-rumânski vrăski, Sofia, 1965. p. 365.

⁷⁾ Anul 1848 în Principate... vol. III, doc. 1344, p. 274.

⁸⁾ D. Djordjevici, *Revolutions nationales des peuples Balkaniques, 1804—1914*, Beograd, 1965, p. 77.

⁹⁾ Fuad Sliplicevici, *Istorija naroda Jugoslavije*, II Sarajevo. 1961, p. 93.

¹⁰⁾ D. Djordjevici, *Revolutions...* p. 82.

¹¹⁾ *Ibidem*, p. 82.

¹²⁾ *Istoria României*, IV, p. 113

¹³⁾ N. Ciachir, *Unele aspecte privind orașul București în timpul războiului Crimeii (1853—56) în Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, M.I.B., vol. III, p. 197.

marea de detașamente de voluntari din populația balcanică — bulgari, sîrbi, greci, albanezi și chiar și din români.¹⁴⁾ Autoritățile române și populația au sprijinit aceste acțiuni. Autoritățile române urmau să dea concurs generalului locotenent Sallos în vederea formării acestor voluntari.¹⁵⁾ Această acțiune s-a desfășurat în special în București, iar din 3/15 aprilie 1854, cancelaria brigăzii a 3-a de gardă a generalului Sallos se afla în București.¹⁶⁾ Pentru întărirea detașamentelor de voluntari cu cadre de specialitate, au fost vărsați subofițeri din miliția Moldovei și a Țării Românești.¹⁷⁾ Acești voluntari au luptat în special la asediul Silistrei, apoi în Crimeea în cadrul trupelor rusești. Bazîndu-ne pe materiale de arhivă, facem precizarea, că așa numita legiune greacă care a luptat în Crimeea, afară de greci, era formată din sîrbi, bulgari, albanezi și 150 de români.¹⁸⁾

Tratatul de la Paris (1856) care a avut loc în urma războiului Crimeii, practic n-a adus schimbări în regimul politico-juridic al popoarelor din sud-estul Europei. Dobrogea, Bulgaria, Albania, Epirul, Tesalia, Cipru, Creta, Bosnia, Herțegovina, Macedonia etc., au rămas în aceeași situație în cadrul Imperiului Otoman, atîta doar că sultanul își luase angajamentul ca printr-un firman să proclame egalitatea creștinilor cu cea a mahomedanilor. De aceea după 1856, în special bulgarii, albanezii, românii din Dobrogea, din Macedonia vor căuta azil la nord de Dunăre, pe cînd cei din Bosnia, Herțegovina, sangeacul Novi Bazar, slavii din Macedonia, din vestul Bulgariei se vor orienta spre Serbia și Muntenegru, acestea așezate geografic mai aproape.

Vom face referiri în prima parte a comunicării în special la bulgarii care de frica persecuțiilor turcești s-au stabilit în România. România autonomă a fost pentru poporul bulgar, arată G. S. Racovschi „...un azil liber și inviolabil, iar casa săteanului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate“.¹⁹⁾

Istoricul bulgar Hristina Mihova arată că „în România, bulgarii au avut condiții să ducă o viață liberă și liniștită... Ei aveau școli, biblioteci, tipografii, și scoteau ziare proprii“.²⁰⁾

Din 1852 pînă la 1877, în România au apărut 37 periodice ale emigrației bulgare, din acestea numai în București 27. De asemenea, un număr considerabil de manuale bulgărești s-au tipărit în tipogra-

¹⁴⁾ Vezi pentru amănunte N. Ciachir, *Aspecte din relațiile ruso-române în timpul campaniei dunărene (1853—54) în Revista Arhivelor*, nr. 2, 1961.

¹⁵⁾ *Acte și documente privind renașterea României*, II, p. 320—321.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., *Min. de război Mold.* (1854), dos. 560, f. 29.

¹⁷⁾ *Ibidem*, f. 4—7.

¹⁸⁾ Arh. St. Buc., *fond coresp. principelui Panaioti Moruzi*, dos. II, doc. nr. 17, f. 2.

¹⁹⁾ Al. Iordan. *Primul ziar bulgaro-român „Bădășnost“-Vîitorul*, în *Viața Românească*, 1937, nr. 7, p. 4.

²⁰⁾ Hristina Mihova, *Prinosăf na rumânschia narod... în Sbornic Statiz* p. 179—180.

fiile românești din București. În România și în special în București funcționau comitete revoluționare, care organizau răscoale în sudul Dunării unde au trăit și activat vestiți revoluționari bulgari, cum au fost : Gh. Sava Racovschi, Vasil Levschi, Liuben Caravelov, Hristo Botev și alții.

De asemenea, unirea principatelor române (1859) și reformele realizate de domnitorul Al. I. Cuza și colaboratorii săi, au constituit un pas însemnat pe calea dobândirii independenței României și condiții și mai bune pentru balcanicii aflați pe teritoriul României.

În 1864 apare la București, în limbile bulgară și română ziarul „Bădășnost (Viitorul) sub direcția lui Gh. S. Racovschi și cu colaborarea lui B. P. Hașdeu. În aprilie 1864, sosește la București, Mișa Vărbița, un trimis al prințului Nicolae al Muntenegrului, care apelând la serviciile lui Gh. S. Racovschi, vine să discute cu guvernul român o alianță împotriva Turciei.²¹⁾

În martie 1866 — când se contura pericolul unei invazii turcești la nord de Dunăre, în urma evenimentelor create cu ocazia detronării lui Cuza — se încheia la București între partizanii lui C. A. Rosetti și conducătorii mișcării revoluționare bulgare aflați în România „...o coaliție sacră al cărei scop era a prepara spiretele pentru revoluțiune generală contra inamicului comun al popoarelor creștine din Orient. Semnalul revoluției în Bulgaria îl va da comitetul central bulgar din București după înțelegerea cu comitetul român, atunci când va izbucni revoluția în țările vecine, adică în România, Serbia, Muntenegru, Herțegovina, Epir și Albania, care împreună cu Bulgaria aspiră a forma state autonome și independente“²²⁾. În mai 1866 lua ființă în București comitetul central secret bulgar, care urma să coordoneze întreaga activitate revoluționară din Bulgaria.

Desele înfringeri au arătat că era necesară organizarea unor comitete în interiorul Bulgariei, iar în afara Bulgariei a unui comitet central unitar, cu autoritate, care să coordoneze întreaga activitate și să pregătească mișcarea revoluționară generală. Bazele acestei noi orientări au fost puse de Vasil Levschi care în 1870, împreună cu Liuben Karavelov a reorganizat la București, comitetul central revoluționar bulgar.

În urma răscoalei izbucnită în Creta, în 1866, se duc discuții la București în vederea unei alianțe româno-grecești.²³⁾

În decembrie 1866, prințul Ipsilanti, emisarul guvernului grec, propune o alianță contra Turciei și iscălea la 23 dec. 1866 la București un manifest, care era difuzat printre greci mai ales, în favoarea insurgenților din Creta.²⁴⁾

În aprilie 1867, prințul Mihail Obrenovici, vizitează Bucureștiul,²⁵⁾ la întoarcerea sa din Constantinopol, unde luase în primire cetățile

21) Arh. na. G. S. Racovschi I, p. 311.

22) P. Kisimov, *Istoričeski raboti*, ceast III, Sofia, 1901, p. 96—97

23) Alex. Marcu, *Conspiration...* p. 347.

24) Arh. ist centr., *fond casa regală*, dos. 43 (1866), f. 55

25) Arh. ist centr., *fond casa regală*, dos. 32 (1867), f. 14.

turcești din Serbia. Cu ocazia sosirii lui Mihai Obrenovici în București, ziarul „Românul” din 2 aprilie 1867 nota următoarele : „...o mulțime numeroasă de cetățeni de toate condițiunile au ieșit înaintea suveranului poporului Serbiei și recepțiunea cordială și entuziastă ce i-au făcut a fost o nouă manifestare a simțămintelor de simpatie și de solidaritate ce leagă două popoare.”²⁶ Ceva mai târziu în ianuarie 1868, se încheia la București, tratatul de alianță româno-sîrb.²⁷⁾ În 1869 vine din nou de două ori la București prințul Ipsilanti, în vederea încheierii unei alianțe.²⁸⁾ Tratatul nu a fost încheiat, N. Iorga arată că : „...prințul Ipsilanti, coborât din domnii de la noi... s-a prezentat pentru a lucra în vederea independenței complete a României și a provinciilor grecești din Turcia, de sirbi, de bulgari nevorbindu-se nimic.”²⁹⁾

Cu ocazia vizitei lui Th. Văcărescu în 1872, în Muntenegru, prințul Nicolae, vorbind de o antantă balcanică, arată că România trebuie să fie în fruntea acestei antante „...fiind națiunea cea mai numeroasă, cea mai prosperă, pe care prințul Nicolae o consideră cea mai avansată în Orient și țara cea mai bogată în resurse.”³⁰

În aprilie 1872, se ține la București o consfătuire a comitetului central bulgar, unde vin și reprezentanții comitetelor revoluționare din Bulgaria, pentru a discuta statutul organizării revoluționare, elaborarea unui program de luptă și alegerea unui nou comitet central.³¹⁾ În august 1874, are loc la București în tipografia lui Liuben Caravelov o nouă ședință. Adunarea a ales un comitet central provizoriu, în care pentru prima dată a intrat Hristo Botev.³²⁾ Trebuie să facem precizarea că în timp ce refugiații bulgari găseau azil la noi în țară și condiții optime să se organizeze pentru luptă, în ciuda faptului că Turcii cereau extrădarea lor,³³⁾ autoritățile române fac șicane supușilor otomani. În acest sens vom da numai un singur exemplu, dar deosebit de elocvent. Astfel, într-o notă a Turciei se spune : „...pe cînd supușii tuturor guvernelor străine se găsesc în condițiuni care le asigură o protecțiune eficientă, supușii Puterii Supreme se văd adesea reduși la penibilă necesitate de a recurge la o altă naționalitate pentru a pune comerțul și persoana lui în apărare de orice piedici și vexațiuni.”³⁴⁾

După cum se știe, criza orientală a re izbucnit în 1875. Semnalul de început l-au dat războaiele din Bosnia și Herțegovina. Urmînd exem-

²⁶⁾ *Românul*, 1867 din 2 aprilie.

²⁷⁾ Arh. ist. centr. *fond casa regală*, dos. 64/1867, f. 1—3, vezi și dos. 33 (1866), f. 20.

²⁸⁾ Vezi pentru amănunte Arh. ist. centr., *fond casa regală*, dos. 57 (1869).

²⁹⁾ N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, p. 68.

³⁰⁾ Arh. ist. centr., *fond casa regală*, dos. 7 (1872), f. 25.

³¹⁾ Burmov Al., *C.C. revoluționar bulgar*, Sofia, 1943, p. 62

³²⁾ *Istoria na Bălgaria*, I, p. 437.

³³⁾ Arh. ist. centr. *Dos. Div. Ad-tive*. (1870), dos. 3348 ; dos. 4703 (1875) ; dos. 4883 (1875) etc.

³⁴⁾ Arh. ist. centr. *Dos. Div. Ad-tive*, 1870, dos. 3374, f. 2.

plul Bosniei și Hertegovinei, s-a răsculat și poporul bulgar în septembrie 1875 și apoi în aprilie 1876. Presa bucureșteană, mai ales „Românul” și „Timpul” au luat atitudine împotriva atrocităților turcești³⁵⁾ iar populația bucureșteană, alături de restul țării, au ajutat pe bulgarii refugiați.

Evenimentele precipitându-se în peninsula Balcanică, Rusia epuizând toate mijloacele pașnice în relațiile cu Poarta, în aprilie 1877 declară război Turciei. Cu sprijinul autorităților române, se îndreaptă spre Ploiești voluntarii bulgari unde au fost instruiți.³⁶⁾ De asemenea, pe teritoriul României, și-a desfășurat activitatea câteva luni, un timp și la București, serviciul privind adăstul civilă a viitoarelor teritorii bulgărești eliberate.³⁷⁾

Din ordinul prințului Cercaski, la 30 aprilie 1877, pleacă din Chișinău spre București o comisie care avea ca scop să studieze instituțiile din Bulgaria și din Turcia și să facă propuneri în legătură cu viitoarea organizare a Bulgariei. Comisia formată din ruși și cîțiva bulgari care serviseră și înainte în Rusia avînd ca președinte pe colonelul Sobolev, și-a început lucrările la 5 mai 1877, iar în același an a fost tipărit în București, primul volum intitulat „Materiali dlia izucenia Bolgarii”.³⁸⁾

În urma războiului din 1877—1878, la care participă din august 1877, efectiv și România, Turcia este înfrîntă, iar tratatul de pace de la San Stefano și congresul de la Berlin, prevăd pentru Bulgaria un principat autonom, unde populația bulgară se poate dezvolta în condiții optime la ea acasă.

În ce privește mișcarea de eliberare albaneză ea se întinde pe o perioadă mai îndelungată, pînă în anul 1912, cînd s-a format un stat de sine stătător albanez. Colonia albaneză care a activat pe teritoriul țării noastre a continuat să primească, din partea României, un ajutor eficient chiar și după această dată, pentru ca independența tînărului stat balcanic să fie consolidată.

Elementul albanez a pătruns la nord de Dunăre prin diferite filiere, și în tot timpul evului mediu, accentuîndu-se acest proces spre secolul XIX — așezîndu-se fie ca țărani³⁹⁾ ocupîndu-se cu munca cîmpului, fie ca arnăuți făcînd diferite servicii de pază, fie ca negustori

³⁵⁾ *Românul*, 1876; (8, 9 ianuarie) (4 sept) etc.; *Timpul* 1876 (16 iulie); vezi și 5, 12 și 23 aug. 1876.

³⁶⁾ I. Focșăneanu și N. Ciachir, 1877, p. 74.

³⁷⁾ Sbornic ofițialnih rasporejenii i documentov, I. Sišov 1877, p. 3—14

³⁸⁾ Partea I, *Buc.*, 1877; volumul a apărut în tipografia ziarului bulgăresc *Stara Planina*.

³⁹⁾ *Ca exemplificare dăm o singură referire. Astfel în 1602, voievodul Simion Movilă scutește pe albanezii așezați în satul Călinești, jud. Prahova, de toate dările și de bîr pe 10 ani, după 10 ani vor plăti 15.000 aspri anual. (Documente privind Istoria României, veacul XVII B Țara Românească 1601—1610, Ed. Academiei R.S.R., 1951, p. 43).*

etc.⁴⁰⁾ Nu intrăm în amănunte privind aceste probleme, ele fiind în preocuparea noastră pentru un studiu mai amplu, scopul articolului fiind acela de a ilustra condițiile create pe teritoriul României, în perioada 1878—1912, mișcării de eliberare națională albaneză, care s-a manifestat în special pe filieră culturală,⁴¹⁾ în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX Th. Capidan arăta referindu-se la această perioadă că aproape toți fruntașii albanezi angrenați în această luptă „...cari au avut prilejul să petreacă cîteva decenii, ca oaspeți iubiți la noi în țară, pregătind împreună, cu concursul binevoitor al bărbaților noștri de stat, lupta ce trebuia să se dea prin școală și biserică pentru izbînda lor finală”.⁴²⁾ Tot în legătură cu această perioadă cercetătorul albanez Vehbi Bala, într-un documentat studiu referitor la presa albaneză tipărită în România, arătînd rolul acesteia în deșteptarea și întărirea cunoștinței naționale albaneze, sublinia că „...fără îndoială, presa albaneză din România nu se putea dezvolta fără sprijinul acestei prietenii, (dintre poporul român și cel albanez, n.n.) fără ajutorul și ocrotirea mediului românesc”.⁴³⁾ Acest sprijin oferit cu generozitate de poporul român avea să se evidențieze în numeroase ocazii de-a lungul luptei curajoase desfășurată de patrioții albanezi pînă la obținerea independenței de stat a țării lor.

Este necesar să arătăm că tratatul de la San Stefano (martie 1878), n-a prevăzut crearea unui stat albanez, deși încă din primăvara anului 1877 au avut loc mișcări pentru crearea unei provincii albaneze autonome.⁴⁴⁾

La Constantinopol, s-a format în 1878, un comitet secret sub președinția lui Abdul Frasheri care să ridice problema albaneză în fața

---

⁴⁰⁾ vezi pt. amănunte N. Iorga, *Histoire des Etats balcaniques à l'époque moderne*, Buc., 1914; Th. Capidan, *Raporturile albanoromâne, în Dacoromania*, II, 1922; Valeriu Papahagi, *Les Roumains et l'Albanie et le commerce vénețien aux XVII-e et XVIII-e siècle, în Mélanges de l'école roumaine en France*, Paris 1931; etc.

⁴¹⁾ vezi pentru amănunte privind mișcarea albaneză de eliberare națională tratatul *Historic e Shciperise*, vol. II, 1965; vezi și recenzia lucrării făcută de G. Maksutovici, în *Studii*, nr. 5, 1966; Th. Capidan, *Contribuția Românilor la renașterea Albaniei*, în *Gratul Românesc* Anul II, nr. 1; K. Frasheri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964; Ligor Mile, *Mbi levizjen nacional-clirintare Shciptare gjate sundimit turk*, în *Studime Historike* nr. 1, 1965 pp. 81—113; Stefanaq Pollo, *Probleme te levizjes kombetare Shciptare*, în *Studime Historike* nr. 1, 1965, pp. 137—145; Aleks Buda, *To dhena mbi levizjen kombetare shqiptare ne vitet 1859—1861*, în *Studime Historike* 2, 1965, pp. 55—63; Stavri N. Naci, *Disa verejtje rieth shtruarjes teorike te problemit te levizjes nacionale*, în *Studime historike* 4, 1965, N. Ciachir și C. Maksutovici, în *Revista Arhivelor* nr. 1, 1967.

⁴²⁾ Th. Capidan, *Contribuția Românilor la renașterea Albaniei*, în *Gratul Românesc*, anul II, nr. 1, p. 4.

⁴³⁾ Vehbi Bala, *Shtypi shqiptar ne Rumani*, în *Revista shkencone a Instituit Pedagogjik dyvjeçar teshkodres*, nr. 1, 1964, p. 31, vezi și recenzia făcută de G. Maksutovici și D. Polena în revista *Anale* nr. 3, 1967, p. 155.

⁴⁴⁾ A. Buda, *La question albanaise et les relation diplomatiques dans les années 1878—1881*, Tirana, 1964, p. 197.

Congresului de la Berlin.⁴⁵⁾ Din iunie 1878, intră în acțiune liga albaneză (Liga din Prizren), care era prima organizație politică ce reprezenta întregul popor albanez.⁴⁶⁾

Congresul de la Berlin n-a ținut cont de protestele albanezilor, albanezii musulmani fiind tratați ca turci, iar cei ortodoxi ca greci.⁴⁷⁾ După 1878, relațiile între liga albaneză și Turcia s-au înrăutățit, purtându-se lupte cu intermitențe pînă la 1885, cînd turcii au acordat o amnistie generală.⁴⁸⁾

Poporul albanez începe o luptă susținută pe plan cultural mai ales pentru școli și o literatură națională, implicit pe plan politic împotriva deznaționalizării și pentru un stat de sine stătător.

În România, patrioții albanezi au găsit sprijinul și terenul cel mai potrivit pentru o activitate susținută privind renașterea națională.

Facem numai două referiri la o dată anterioară perioadei de care ne ocupăm, în sensul că pe teritoriul țării noastre a activat un ideolog strălucit al mișcării naționale de eliberare albaneze, Naum Vechilhargi. Împreună cu alți albanezi a participat la răscoala lui Tudor Vladimirescu, a activat la Brăila și București și a adresat din România, compatrioților săi din Albania, un manifest, îndemnîndu-i să se ridice la luptă. Acest manifest este socotit a fi primul document programatic cunoscut pînă în prezent al mișcării naționale apărut din cercurile intelectualilor burghezi albanezi. El este o mărturie a acestei mișcări noi, cu conținut național, care se dezvoltă în Albania.⁴⁹⁾ În România Naum Vechilhargi tipărește primul abecedar în limba albaneză, Evetorin, ce a fost răspîndit mai ales în regiunile din sudul Albaniei și care avea să joace un rol important în lupta pentru dezvoltarea învățămîntului național.

Din 1865 a început să colaboreze cu intelectualii albanezi pe tărîmul culturii naționale și scriitoarea română, prințesa Elena Ghica (1829—1888), ce descindea dintr-o familie de origină albaneză, care, sub pseudonimul Dora d'Istria, avea să desfășoare o vie activitate publicistică ce a servit la popularizarea problemei albaneze pe plan mondial. În 1866 ea publică un studiu cu titlul „Națiunea albaneză după cîntecele populare“, în care scotea în relief dreptul albanezilor la viața politică în cadrul Europei de sud-est și sublinia că „fără renaștere literară nu există renaștere politică“, lucrarea apărută la Florența în 1873 cu titlul „Albanezii în România“⁵⁰⁾ etc.

45) K. Frasheri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964, p. 157

46) A. Buda, *op. cit.*, p. 198.

47) K. Frasheri, *op. cit.*, p. 139.

48) *Ibidem*, p. 152.

49) *Historia e Shqiperise*, vol. II, Tirana, 1965, p. 52; vezi și recenzia lucrării făcută de G. Maxudovici, în *Studii*, nr. 5, 1966, p. 1003.

50) Th. Capidan, *Contribuția Românilor la renașterea Albaniei*; Dora d'Istria a mai publicat „*Gli scrittori albanesi dell'Italia meridionali*“, Palermo, 1867; *Albanesi musulmani* în Nuova Antol. 1868, etc.

Albanezii au denumit-o „steaua cea mai strălucitoare de pe cerul nefericitei Albanii“.⁵¹⁾

Savanți cu renume ca Miklosich, G. Mayer, Biondelli, dînd însemnătate studiului limbii albaneze, pentru înțelegerea mai adîncă a problemelor de filologie indo-europeană, popularizează astfel poporul albanez. Pe această linie trebuie înțeleasă și apariția lucrării eruditului român B. P. Hașdeu, în 1880 „Le type syntactique homoeille ille-bonns et sa parentele“. Ceva mai tîrziu unul din fruntașii albanezi N. N. Nacio i se adresa astfel lui Hașdeu „ceea ce ați făcut pentru nenorocitul popor albanez, este prea mult ca să uităm luminatul vostru sprijin și să nu ne exprimăm sentimentele noastre de vie gratitudine...“⁵²⁾

Mai mulți tineri albanezi din România, în frunte cu Sotir Pandeli, s-au pus să alcătuiască un alfabet cu caractere latine potrivite după sunetele limbii albaneze, cu ajutorul căruia să publice cărți în limba albaneză. Astfel în 1880 s-a creat la București, „Secția societății scrierii albaneze“, iar către sfîrșitul anului 1884, tot la București a fost convocată „o adunare la care au participat circa 300 de albanezi“.⁵³⁾ Adunarea a întemeiat o societate culturală independentă cu numele de Drita (Lumina). Societatea din București a hotărît să cumpere o tipografie pentru a tipări cărți și un organ periodic albanez. Fondul necesar a fost asigurat din contribuția pe care au dat-o membrii societății. Trebuie să facem precizarea că deoarece mulți dintre albanezii stabiliți în România aveau rude și familii în Albania sau în alte regiuni ale Imperiului Otoman, nu îndrăzneau să ducă fațîș o politică de emancipare față de Turcia, pentru ca rudele să nu fie supuse represaliilor. În acest scop posturile de conducere din cadrul societății „Drita“ erau deținute de români. Astfel, președintele societății era cunoscutul istoric V. A. Urechea, vicepreședinte D. Butculescu, iar ca cenzori Dr. Leonte și M. Deșliu.⁵⁴⁾

Cele două societăți de emigrație albaneze cu sediul la Constantinopol și București, hotărîsc ca în tipografia instalată la București, să editeze în limba albaneză cărți școlare și operele literare ale lui Naim Frasheri, Sami Frasheri și Jani Vretua⁵⁵⁾. Societatea Drita din București, a făcut să apară primul text școlar în Albaneză, elaborat de societatea de la Constantinopol.⁵⁶⁾ Cărțile editate în București au fost folosite de școlile naționale deschise pe teritoriul Albaniei.⁵⁷⁾ Doi luptători de vază ai renașterii albaneze, K. Kristoforidhi și Sami Frasheri, au dat o înaltă apreciere sprijinului dat de România mișcării albaneze.⁵⁸⁾

51) Th. Capidon l.c.p. 5

52) Arh. ist. centr., *fond B. P. Hașdeu*, pachet CCLVI/I017, scrisoarea lui N. N. Nacio către B. P. Hașdeu din 1 ianuarie 1903.

53) *Historia e Shqiperise*, vol. II, Tirana, 1965, p. 211

54) Th. Capidan, *Contribuția Românilor...* p. 6

55) *Historia e Shqiperise...*, p. 210

56) K. Frasheri, *Histotire d'Albanie*, p. 158.

57) *Historia e Shqiperise...* vol. II, p. 216

58) *Ibidem*, p. 217.

În România, s-au tipărit numeroase abecedare și s-au editat scrieri albaneze. Astfel, numai în 1886 se tipăresc la București, cinci cărți ale lui Naim Frasheri.⁵⁹ abecedarul lui Sami Frasheri, aritmetica lui Jani Vretua (Ioan Vretose).⁶⁰

În primăvara anului 1886 o fracțiune a Dritei, sub conducerea lui N. N. Nacio — originar din Albania, care după ce își încearcă norocul în negoț în Egipt, vine și se stabilește în 1884 în România⁵⁹), și la 4 ianuarie 1887 cu fracțiunea sa înființează o societate separată numită tot Drita. Peste un an, N. N. Nacio editează în limbile albaneză și română, ziarul „Shqiptari” (Albanezul), și socotește România ca a doua patrie a lui. Astfel într-o scrisoare inedită, pe care noi o folosim, adresată lui B. P. Hașdeu arată „...în 1884, în urma nenorocirilor care frământau patria mea și îmi făceau viața, acolo, imposibilă, am luat drumul și am venit în România pe care o iubeam ca pe însăși țara mea”.⁶²)

Drita pentru a putea activa în voie, iar familiile care se găseau în Imperiul Otoman să nu fie supuse persecuțiilor, se folosește de o strategie, alegându-l în 1889, la propunerea lui Nacio, pe sultanul Abdul Hamid ca înalt protector al societății, după ce în prealabil i se demonstrase că aceasta urmărește numai scopuri pur culturale.⁶³) Deci după această dată, istoricul V. A. Urechia și alți români devin membri de onoare iar conducerea este preluată efectiv de albanezi.

Ziarul Sqipetarul, redactat de Nacio, pornește o luptă susținută pentru apărarea intereselor poporului albanez.

În afara acestui ziar, în 1897 V. Dodani scoate foaia Sqiperja (Albania), iar în 1898 apare „Steaua Albaniei” redactată în limbile albaneză, franceză și greacă. Presa albaneză tipărită în România i-a amplasat. În 1903 Thoma Avrami scoate jurnalul cu titlul „Renașterea albaneză”, în 1909 începe să apară în limbile română și albaneză o revistă lunară cu titlul : „Viața albanoromână” condusă de Dr. Sunda la care au colaborat mai multe personalități române și albaneze. La 1 august 1912 apare la Constanța ziarul „Atdheu” (Patria) condus de avocatul Ioan N. Mihail-Lehova, dar și acesta se tipărește în București, la tipografia Gutenberg, după cum aflăm dintr-o notă a poliției și siguranței, scopul lui fiind „apărarea intereselor naționale albaneze din Imperiul Otoman”.⁶⁴)

De asemenea, în București va funcționa și o școală albanoromână.⁶⁵) Această școală va fi finanțată și de statul român. Astfel aflăm din arhiva Min. Instr. Publice și Cultelor. la direcția contabilității, că

⁵⁹) *Ibidem*, p. 217 ; Poezii pentru școala elementară ; nu e citată în tratatul de istorie a Albaniei, dar ea se găsește la Bibl. Acad. R.S.R., unde am consultat-o, are 96 pagini.

⁶⁰) *Ibidem*, p. 217 ; vezi și Th. Capidan, 1 c. p. 7.

⁶¹) Arh. ist. centr., fond. B. P. Hașdeu, corespondență pachet CCLVI/1017.

⁶²) *Ibidem*.

⁶³) Th. Capidan, *Contribuția Românilor...* p. 6.

⁶⁴) Arh. ist. centr., fond Direcția Siguranței și Poliției, dosar 81/1911, fila 194 (Nota din 27 iulie 1912).

⁶⁵) Arh. Stat Buc., fond B. P. Hașdeu, pachet LXXIX ; vezi și fond casa regală dos. 22 (1893) f. 36.

„...Ministerul a hotărât la 11 febr. 1898, pe baza rezoluției date asupra petiției lui N. N. Nacio, directorul școlii albaneze, și a societății „Dritta“ din București, a se rezerva la bugetul pe 1898/1899, articolul școlii române din străinătate, suma de 8.000 lei pentru ajutorul școlii acestei societăți“ ⁶⁶⁾

Din corespondența și scrierile lui N. N. Nacio aflăm că între anii 1892 și 1901, la București, a funcționat un institut „albano-român, cu o școală normală și că el obține în anul 1901 de la Primăria Capitalei aprobarea unui teren pe care să se construiască o biserică albaneză. Deoarece colonia albaneză din București nu dispunea de suficiente fonduri pentru o astfel de construcție ea n-a mai fost făcută și în anul 1911, grație oamenilor de stat ai României“ ⁶⁷⁾ comunitatea ortodoxă albaneză primește în folosință localul bisericii „Dintr-o zi“ din strada Academiei, care va deveni sediul multor manifestări închinare luptei pentru cucerirea libertății și independenței Albaniei. Este interesant să arătăm că patrioții albanezi foloseau orice prilej pentru a sprijini lupta lor de eliberare națională. În cadrul unei adunări a comunității ortodoxe albaneze (înființată în 1909, în urma unei adunări ce se ținuse în Sala Băilor Eforiei) când se punea din nou problema strîngerii de fonduri pentru construirea unei biserici proprii, mai multe voci exprimau părerea că : „suma strînsă pentru clădirea bisericii albaneze, este mult mai bine și mai lăudabil pentru colonia albaneză din România, ca această sumă să se trimească ca ajutor răsculaților albanezi, care luptă pentru chesțiunea națională albaneză...“ ⁶⁸⁾

Bucureștiul a fost gazda multor reuniuni ale patrioților albanezi, care găseau aici toată înțelegerea și se bucurau de condiții optime pentru a-și desfășura în voie activitatea.

Albanezii vedeau în români aliații lor firești iar în România un fel de patrie adoptivă. Iată ce scrie Națio în acest sens „...bărbați nobili, oameni mari ai României, cu o adevărată iubire fraternală, ne îmbrățișează cu căldură, ne dau azil de mîntuire, ne încurajează întreprinderea noastră, oferindu-ne în același timp și bani spre a putea continua opera începută.“ ⁶⁹⁾

În legătură cu poziția adoptată de România în politica externă față de sud-estul Europei trebuie să facem precizarea că după 1878, s-au îmbunătățit mult relațiile între România și Turcia.

Apelînd la materialul de arhivă în cea mai mare parte inedit, ajungem la concluzia că România, indiferent de relațiile ei externe, a continuat să-i ajute pe balcanici în lupta lor.

Revenind la rolul României în calitate de gazdă, din inițiativa lui Albert Ghica și a coloniei albaneze din București, la 23 aprilie 1905 s-a convocat în capitala României un congres la care au participat reprezentanți ai coloniilor albaneze din străinătate și personalități din Albania, congres care a hotărît crearea unui comitet central pentru îndru-

⁶⁶⁾ Arh. ist. centr. *fond Minist. Instr. publice și culte*, dos. 100 (1898) f. 1—2

⁶⁷⁾ Arh. istorică, centr. *Fond Dir. Poliț. și Sig. G-ral.* Dosar 266, 1910, fila 24.

⁶⁸⁾ *Idem*, fila 25.

⁶⁹⁾ Ziarul *Sqipetarul* (Albanezul) nr. 16 (1888).

marea mișcării albaneze de independență cu numele de „Kombi“ (Națiunea).

La București în 1908, existau trei societăți albaneze, „Dituria“ (Cultura), „Drita“ (Lumina) și „Shpresa“ (Speranța), ultima fiind a studenților albanezi, care se contopesc într-una, „Bashkimi“ (Unirea).

În baza unui vast și valoros material de arhivă în mare parte inedit, ajungem la concluzia că orașul București a fost un puternic centru de sprijin al mișcării de eliberare națională a popoarelor din Balcani, în mod deosebit în a II-a jumătate a secolului XIX, continuându-se acțiunile de sprijinire și la începutul sec. XX, legat de mișcarea națională albaneză.

La 28 noiembrie 1912, adunarea de la Vlora proclamă independența Albaniei, independență recunoscută ulterior de Turcia și de celelalte mari puteri, poporului român revenindu-i cinstea de a fi contribuit și el la acest act important din viața poporului albanez.

R É S U M É

Se basant, en grande mesure, sur l'étude de pièces d'archive inédites, les auteurs analysent les conditions créées sur le territoire de la Roumanie au mouvement d'élaboration nationale des peuples des Balkans, notamment des Bulgares et des Albanais, en tirant la conclusion que la ville de Bucarest était devenue, dans la seconde moitié du XIX-e siècle et au début du XX-e, l'un des centres importants de ce mouvement. La conclusion est soutenue par la présentation d'une série de faits décisifs de l'activité déployée ici par les patriotes bulgares et albanais, de leurs appréciations et surtout de l'aide morale et matérielle reçue de la part du peuple roumain.